

Давлат Қарзи Ва Унинг Иқтисодий Фаолликни Ривожлантиришдаги Ўрни

*Мирзамахмудов Маъруфжон Махаммадшариф ўғли*¹

Аннотация: Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш ҳамда пандемияни енгиш ва унинг миллий иқтисодиётга етказган салбий таъсирини камайтириш (рецессиядан чиқиш) мустақкам молияштириш манбаларини талаб этади. Бунда, давлат томонидан юритиладиган экспансион фискал сиёсатнинг ўрни аҳамиятлидир. Чунки у хусусий секторни ривожлантирувчи драйвер вазифасини бажаради. Шундан келиб чиққан ҳолда, ушбу мақолада давлатнинг экспансион фискал сиёсат юритиши ва (унинг натижасида ортиб бораётган) давлат қарзининг иқтисодиётга таъсири таҳлил қилиб чиқилган. Олиб борилган тадқиқотлар натижасида камбағалликни қисқартириш учун йўналтирилган давлат қарзи таркибини оптималлаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ташқи қарз, ички қарз, қарздорлик қолдиғи, ҳукумат кафолати, рақамли иқтисодиёт, давлат хусусий шерикчилик шартномалари.

Камбағалликни қисқартириш сиёсати камбағалликни камайтириш ва аҳолининг заиф қатламлари фаровонлигини оширишга қаратилган ҳукуматлар ва бошқа манфаатдор томонлар томонидан амалга ошириладиган чора-тадбирлар ва стратегиялар мажмуасини англатади.

Ушбу сиёсат турли шаклларда бўлиши мумкин ва бир қатор ёндашувларни, жумладан, ижтимоий ҳимоя дастурлари, таълим ва малака ошириш, бандликни рағбатлантириш, асосий хизматлар ва инфратузилмага мақсадли инвестициялар киритишни ўз ичига олиши мумкин. Жумладан,:

Ижтимоий ҳимоя дастурлари. Булар аҳолининг энг заиф қатламларига мақсадли ёрдам кўрсатадиган дастурлар, жумладан, пул ўтказмалари, озиқ-овқат субсидиялари ва ижтимоий суғурта дастурлари. Ушбу дастурлар, айниқса, иқтисодий инқироз ёки қийинчилик даврида ўзини-ўзи таъминлашга қодир бўлмаганлар учун хавфсизлик тармоғини таъминлаш орқали камбағалликни камайтиришга ёрдам беради.

Таълим ва кўникмаларни ўргатиш. Таълим ва кўникмаларни ўргатиш дастурлари одамларнинг иш билан таъминланишини яхшилашга ёрдам беради ва уларни яхши маошли ишларни таъминлаш учун зарур воситалар ва ресурслар билан таъминлайди. Бу даромадларни ошириш ва иқтисодий ҳаракатчанлик йўлларини таъминлаш орқали камбағалликни камайтиришга ёрдам беради.

Бандликка кўмаклашиш. Бандликка кўмаклашишга қаратилган сиёсат янги иш ўринларини яратиш ҳамда тадбиркорлик ва кичик бизнесни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш орқали камбағалликни камайтиришга ёрдам беради. Бу ўсиш салоҳияти юқори бўлган тармоқларга мақсадли инвестициялар, шунингдек, молия ва бизнесни қўллаб-қувватлаш хизматларидан фойдаланишни яхшилашга қаратилган дастурларни ўз ичига олиши мумкин.

Инфратузилма. Сув таъминоти тизимлари, йўллар ва электр энергияси каби асосий хизматлар ва инфратузилмага инвестициялар аҳолининг заиф қатламлари учун турмуш даражаси ва иқтисодий имкониятларини яхшилашга ёрдам беради. Бу муҳим хизматлардан фойдаланиш имкониятини ошириш ва янги иқтисодий имкониятлар яратиш орқали камбағалликни камайтиришга ёрдам беради.

¹ Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва Молия вазирлиги, Стратегик режалаштириш ва методология департаменти, Бўлими бошлиғи, mirzamahmudov@kdis.ac.kr

Инклюзив иқтисодий ўсиш. Инклюзив иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга қаратилган сиёсат иқтисодий ўсишнинг афзалликлари жамиятда кенгроқ тақсимланишини таъминлаш орқали камбағалликни камайтиришга ёрдам беради, шу жумладан таълим ва ўқитишга мақсадли инвестициялар, ижтимоий ҳимоя дастурлари, инфратузилма ва асосий инвестициялар. хизматлар.

Умуман олганда, камбағалликни қисқартириш сиёсати камбағалликнинг асосий сабабларини бартараф этиш учун ишлаб чиқиши ва аҳолининг турли қатламларининг ўзига хос эҳтиёжларига мослаштирилиши керак. Ҳукуматлар ва бошқа манфаатдор томонлар тармоқлар ва манфаатдор томонлар гуруҳлари бўйлаб биргаликда ишлаш орқали инклюзив ва барқарор ривожланишни қўллаб-қувватловчи самарали камбағалликни камайтириш сиёсатини ишлаб чиқиши ва амалга ошириши мумкин.

Инфратузилмани ривожлантириш эса, албатта, асосий хизматлардан фойдаланишни яхшилаш, янги иқтисодий имкониятлар яратиш ва инклюзив иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаш орқали камбағалликни камайтиришда муҳим роль ўйнаши мумкин. Жумладан:

Асосий хизматлардан фойдаланиш: Инфратузилмани ривожлантириш соғлиқни сақлаш, таълим ва сув таъминоти тизимлари каби асосий хизматлардан фойдаланишни яхшилаши мумкин. Бу ушбу хизматлардан фойдаланиш харажатларини камайтириш, кам таъминланган уй хўжаликлари учун арзонроқ қилиш ва уларнинг турмуш даражасини яхшилашга ёрдам беради.

Иқтисодий имкониятлар: Инфратузилмани ривожлантириш алоқани яхшилаш, транспорт харажатларини камайтириш ва янги саноат тармоқларини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш орқали янги иқтисодий имкониятлар яратиши мумкин. Бу кам таъминланган хонадонлар учун янги иш ўринлари ва даромад келтирувчи фаолият турларини яратиш, уларнинг иқтисодий фаровонлигини қўллаб-қувватлаш имконини беради.

Инклюзив иқтисодий ўсиш: Инфратузилмани ривожлантириш кичик ва ўрта корхоналарни ривожлантиришга кўмаклашиш, молиялаштиришга киришни яхшилаш ва қиймат занжирларини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш орқали инклюзив иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаши мумкин. Бу кам таъминланган уй хўжаликлари учун янги иқтисодий имкониятлар яратиш ва уларнинг узоқ муддатли иқтисодий ривожланишини қўллаб-қувватлашга ёрдам беради.

Табиий офатларга чидамлик: Инфратузилмани ривожлантириш табиий офатлар ва бошқа зарбаларга чидамликни оширишга ҳам ёрдам беради. Сув тошқинидан ҳимоя қилиш тизимлари ёки зилзилаларга чидамли бинолар каби инфратузилмага сармоя киритиш орқали кам таъминланган уй хўжаликлари табиий офатлар таъсиридан яхшироқ ҳимояланиши ва тезроқ тикланиш эҳтимоли кўпроқ бўлиши мумкин.

Демак, инфратузилмани ривожлантириш асосий хизматлардан фойдаланишни яхшилаш, янги иқтисодий имкониятлар яратиш, инклюзив иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаш ва зарбаларга чидамликни ошириш орқали камбағалликни камайтиришда муҳим роль ўйнаши мумкин.

Ўз ўрнида, юқорида келтирилган камбағалликка қарши курашишга қаратилган фаолиятни молиялаштириш манбалари орасида **давлат ташқи қарзи** ижтимоий лойиҳаларни молиялаштириш ҳамда давлат бюджети дефицитини қоплаш нуқтаи назаридан мамлатга барқарор молиялаштириш манбаларини таклиф этади.

Бунда давлат қарзи тўғри бошқарилмаса, келажак авлодлар учун оғир бўлиши мумкин. Хусусан, :

Иқтисодий ўсишнинг пасайиши: Давлат қарзининг юқори даражаси иқтисодий ўсишнинг пасайишига олиб келиши мумкин, бу эса келажак авлодларнинг иш ўринлари ва турмуш даражасига таъсир қилиши мумкин.

Сармояни тўсиб қўйиш: Ҳукумат жуда кўп қарз олаётганда, у бир хил маблағлар жамғармаси учун рақобатлашиб, хусусий инвестицияларни сиқиб чиқариши мумкин. Бу иқтисодиётга

инвестициялар ҳажмини қисқартириши ва келажак авлодлар учун имкониятларни чеклаши мумкин.

1-жадвал Давлат ташқи қарзининг таъсирининг SWOT анализи

Кўмаклашади	Муаммо яратади
<p>Ички таъсир</p> <p>Кучли (Strength)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чет эл капиталига кириш: Давлат ташқи қарзи ҳукуматларга инфратузилма лойиҳалари ва бошқа ривожланиш ташаббусларини молиялаштириш учун ишлатилиши мумкин бўлган хорижий капиталдан фойдаланиш имкониятини бериши мумкин. • Молиялаштириш манбаларини диверсификация қилиш: Давлат ташқи қарзи мамлакатнинг молиялаштириш манбаларини диверсификация қилишга ёрдам беради, молиялаштиришнинг ички манбаларига бўлган боғлиқликни камайтиради ва потенциал равишда қарз олиш харажатларини камайтиради. Узокроқ тўлаш муддатлари: Ташқи қарз ички қарзга нисбатан узокроқ тўлаш муддатларини таклиф қилиши мумкин, бу эса бюджетни режалаштиришда кўпроқ мослашувчанликни таъминлайди ва қисқа муддатда қарзга хизмат кўрсатиш бўйича тўловлар юқини камайтиради. 	<p>Кучсиз (Weakness)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Валюта риси: Давлат ташқи қарзи кўпинча хорижий валюталарда ифодаланади, бу эса мамлакатларнинг миллий валютаси кадрезиланса, валюта рисига дучор бўлади. • Глобал иқтисодий зарбаларга заифлик: Давлат ташқи қарзи мамлакатларни фоиз ставкаларининг ўзгариши ёки уларнинг экспортига бўлган талабнинг кескин пасайиши каби глобал иқтисодий зарбаларга заифлашиши мумкин. • Қарз олиш учун юқори харажатлар: Ташқи қарз кўпинча ички қарзга нисбатан юқори қарз харажатлари билан бирга келади, бу ҳукуматлар учун қарз олишнинг умумий харажатларини ошириши мумкин.
<p>Ташқи таъсир</p> <p>Имконият (Opportunity)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ривожланиш ташаббусларини молиялаштириш: Давлат ташқи қарзи инфратузилма лойиҳалари ёки ижтимоий дастурлар каби муҳим ривожланиш ташаббусларини молиялаштириши мумкин. • Халқаро бозорларга чиқиш: Давлат ташқи қарзи мамлакатларга халқаро молия бозорларига чиқиш имкониятини беради, бу эса уларнинг жаҳон иқтисодиётидаги кўриниши ва ишончини ошириши мумкин. Яхшиланган кредит рейтинги: Давлат ташқи қарзининг масъулиятли бошқаруви кредит рейтингларини яхшилашга олиб келиши мумкин, бу эса мамлакатларга келажакда қарз олиш бўйича яхшироқ шартларни таъминлашга ва хорижий инвестицияларни жалб қилишга ёрдам беради. 	<p>Тахдид (Threat)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Қарз муаммоси: Давлат ташқи қарзининг юқори даражаси қарз муаммосига олиб келиши ва мамлакатларнинг қарз мажбуриятларини бажаришини қийинлаштириши мумкин, бу эса дефолтга олиб келиши мумкин. • Обрў-эътибор хавфи: Давлат ташқи қарзини нотўғри бошқариш мамлакатнинг халқаро бозорлардаги обрўсига путур етказиши, келажакда хорижий капиталга киришни қийинлаштириши мумкин. Шартлилик: Баъзи ташқи кредиторлар ўз кредитларига сиёсат ислоҳотлари ёки хусусийлаштириш талаблари каби шартларни қўшиши мумкин, бу эса мамлакатнинг сиёсат мустақиллигини чеклаши ва фуқароларга потенциал зарар етказиши мумкин.

Келажакда қарз олиш харажатлари: Агар ҳукуматнинг қарзи барқарор бўлмаса, у келажакда юқори фоиз ставкаларида кўпроқ қарз олиши керак бўлиши мумкин, бу эса давлат молиясини бошқаришни қийинлаштиради ва келажак авлодларга юқини ўтказади.

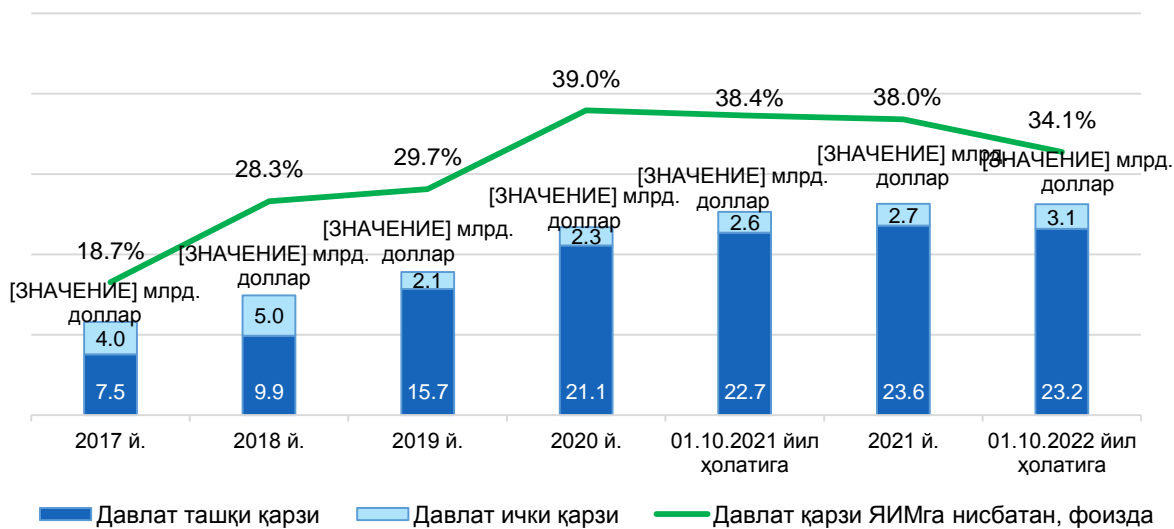

Бирок, давлат қарзи тўғри бошқарилса соғлиқни сақлаш, таълим ва ижтимоий ҳимоя каби камбағалликни камайтириш дастурларига сармоя киритиш учун жуда зарур ресурслар таъминланади. Янги иш ўринлари яратилади ва иқтисодий ўсишни оширишга ёрдам берадиган инфратузилма лойиҳалари молиялаштирилади, бу эса камбағалликнинг қисқаришига олиб келади.

Бундан ташқари, оғир қарздор камбағал мамлакатлар (ХИПС) ташаббуси каби қарзларни энгиллаштириш ташаббуслари қарзга хизмат кўрсатиш бўйича тўловлар юқини камайтиришга ёрдам беради, бу эса мамлакатларга камбағалликни қисқартириш учун кўпроқ ресурслар ажратиш имконини беради.

Юқорида келтирилга иқтисодий назарияларга мисол сифатида шуни келтириш мумкинни, Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи сўнгги йилларда давлат қарзи кескин ошириш йўли билан мамлакатда ялпи талабнинг (ЯИМнинг) ортишига эришиб келмоқда.

Давлат қарзининг хавфсиз даражаси (ЯИМга нисбатан 60 фоиз)

1-расм. Ўзбекистон Республикаси Давлат ташқи қарзи динамикаси² (01.07.2021й. ҳолатига)

Шу билан бирга, давлат ташқи қарзининг ва бошқа макроэкономик кўрсаткичлари қамбағаллик даражасига таъсири таҳрир қилиниши натижасида қуйидаги натижани олиб келди.

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	22
Model	1.74263776	2	.87131888	F(2, 19)	=	29.55
Residual	.560217551	19	.029485134	Prob > F	=	0.0000
Total	2.30285531	21	.109659777	R-squared	=	0.7567
				Adj R-squared	=	0.7311
				Root MSE	=	.17171

PR_Ln	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
Exports_Ln	-.1260481	.1743036	-0.72	0.478	-.4908697 .2387735
OPD_Ln	-.1790545	.076173	-2.35	0.030	-.3384864 -.0196226
_cons	3.371382	.3098892	10.88	0.000	2.722776 4.019987

² Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги: <https://mf.uz/homeActivity/davlat-qarzi>

	OPD_Ln	DIR_Ln	GDPper~N
OPD_Ln	1.0000		
DIR_Ln	0.9822	1.0000	
GDPpercap~N	0.8407	0.9044	1.0000

Жумладан, 2001-2022 йиллар давомида давлат қарзи ортишига қарамасдан камбағаллик даражаси 0,2 фоизга камайган.

Шу билан бирга, давлат ташқи қарзининг аҳолининг реал даромадига корреляцияси деярли 100 фоизни ташкил этиши ва ялпи ички маҳсулотнинг киши бошига ҳисобланган кўрсаткичига нисбатан 84 фоиздан ортиши давлат қарзининг мамлакат иқтисодиётига ижобий таъсир кўрсатаётганлигини кўришимиз мумкин.

Демак, молиявий ва иқтисодий жиҳатдан давлат томонидан иқтисодий ислоҳотларни молиялаштириш учун жалб қилинган қарз маблағлари ижтимоий инфраструктурани модернизация қилиши ва кўшимча яратиши билан аҳамиятли бўлиб, келажакда яратилган тизимнинг ижобий таъсирини сақлаб туриш бўйича чора-тадбирларни кўриш таклиф этилади:

1. Давлат қарзи ҳисобига молиялаштирилаётган лойиҳалар бошқарувини маҳаллий ҳокимият аъзорларига топшириш орқали, лойиҳалар адреслилигини таъминлаш;
2. Давлат қимматли қоғозларини БРМ қимматли қоғозлари қонун-қоидалари бўйича чиқариш орқали олинаётган барча давлат қарзи, аввало, камбағалликка қаратилганлигини таъминлаш ва ҳисобдорликни ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- Chenery, H. B., & Strout, A. M. (1966). Foreign assistance and economic development. *The American Economic Review*, 679-733.
- Gergely Baksay, Ferenc Karvalits and Zsolt Kuti. (2012). Fiscal policy, public debt and monetary policy in emerging market economies. *17th Annual Meeting of Deputy Governors from major EMEs* (стр. 179-193). Basel: BIS.
- IMF. (2014). *Government Finance Statistics*. Washington D.C: IMF.
- Алехин, Б. И. (2007). *ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОЛГ*. Москва.
- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги. (7 Сентябрь 2021 г.). *Молия вазирлиги янгиликлари*. Получено из Молия вазирлиги веб сайти: <https://mf.uz/uz/news-mf-jx/item/1910-1910.html>
- Хитой халқ банки. (2012). Fiscal policy, public debt and monetary policy in emerging market economies. *17th Annual Meeting of Deputy Governors from major EMEs*. 67, стр. 113-117. Basel: BIS.

